

**TUMAN SHAHAR JINOYATCHILIGI TAVSIFI: OLDINI OLISH
CHORALARI VA ISTIQBOLINI BAHOLASH**

TILLAYEV IKROM RUSTAMJONOVICH

*Toshkent shahar Ichki ishlar bosh boshqarmasi boshlig'ining o'rinbosri
Huquqbuzarliklar profilaktikasi boshqarmasi boshlig'i podpolkovnik*

ANNOTATSIYA: *Ushbu tezisdagi tuman va shaharlar miqyosidagi jinoyatchilikning hozirgi holati, uning asosiy turlari va sabablarini tahlil qilish orqali jinoyatchilikning oldini olishga qaratilgan samarali choralar ko'rish masalasi o'rganiladi. Tadqiqotda jinoyatchilikni qisqartirish va profilaktika choralari bo'yicha ilg'or tajribalar va ilmiy tadqiqotlar tahlil qilinadi. Tezisdagi shaharlar va tumanlarda jinoyatchilikning oldini olishga doir yondoshuvlar va istiqbollarni belgilashga e'tibor qaratilgan. Tadqiqot metodikasi sifatida statistik ma'lumotlar, so'rovlar va tajriba asosida olingan dalillar tahlil qilinadi. Shuningdek, shahar va tumanlardagi jinoyatchilikning ijtimoiy-iqtisodiy sabablarini va uning oldini olish uchun taklif etilgan choralar hamda ularning samaradorligi baholanadi.*

Kalit so'zlar: *tuman jinoyatchiligi, shahar jinoyatchiligi, oldini olish choralari, jinoyatchilikning sabablari, profilaktika, ijtimoiy xavfsizlik, istiqbol.*

KIRISH

Tuman va shahar jinoyatchiligi bugungi kunda jamiyatning eng katta muammolaridan biri hisoblanadi. Bu nafaqat shaxsiy xavfsizlikni ta'minlash, balki ijtimoiy barqarorlik, iqtisodiy rivojlanish va xalqaro hamkorlik uchun ham jiddiy tahdid soladi. Shahar va tumanlarda jinoyatchilikning oldini olishga oid ilmiy tadqiqotlar va tajriba hamda ilg'or yondoshuvlar har jihatdan dolzarbdir. Ushbu tezisdagi tuman va shahar miqyosida jinoyatchilikning turli xil ko'rinishlari, uning ijtimoiy-iqtisodiy sabablarini o'rganish va oldini olish choralari taklif etish vazifasi qo'yilgan. Bu sohada ilg'or metodologiyalarning samaradorligini tahlil qilib, istiqbollarni belgilash muhimdir.

Tezisining maqsadi va vazifalari

- Tuman va shahar jinoyatchiligining asosiy koʻrinishlari va sabablarini aniqlash.
- Jinoyatchilikning oldini olishga doir ilgʻor yondoshuvlarni tahlil qilish.
- Jinoyatchilikning profilaktikasiga doir samarali choralarni tavsiya etish.

ASOSIY QISM

Tuman va Shahar Jinoyatchiligining Tavsifi. Jinoyatchilikning tuman va shaharlar miqyosidagi holatini tahlil qilish, uning ijtimoiy-iqtisodiy asoslarini, sabablarini oʻrganish zarur. Jinoyatchilik, odatda, urbanizatsiya, ish bilan ta'minlashning yetishmasligi, ma'naviy-axloqiy muammolar, oilaviy va ijtimoiy muammolar kabi koʻplab omillarga bogʻliq. Shuningdek, tumanlar va shaharlar oʻrtasidagi farqlarni aniqlash muhim. **Jinoyatchilikning Asosiy Turlari va Koʻrinishlari.** Jinoyatchilikning shahar va tumanlarda tarqalgan asosiy turlari quyidagilar:

- **Ochiq jinoyatlar:** oʻgʻrilik, talonchilik, qotillik, zoʻrlash, giyohvand moddalar savdosi va hokazo.
- **Maxfiy jinoyatlar:** korrupsiya, firibgarlik, soliqni yashirish, noqonuniy biznes va boshqa huquqbuzarliklar.
- **Ijtimoiy jinoyatlar:** giyohvandlik, koʻcha toʻpolonlari, yoshlar oʻrtasidagi jinoyatlar, tashkilotlar va diniy guruhlar oʻrtasidagi janjallar.

Jinoyatchilikning Ijtimoiy-Iqtisodiy Sabablari. Jinoyatchilikning oʻsishiga olib keladigan asosiy ijtimoiy-iqtisodiy omillar quyidagilar:

Ijtimoiy muammolar: ta'limga boʻlgan talabning ortishi, oila muammolari, jamiyatda adolatsizlik va tengsizlik.

Iqtisodiy sabablari: ishsizlik, kambagʻallik, kam maoshlar, boylikning noteng taqsimlanishi va ijtimoiy himoyaning zaifligi

Ma'naviy sabablari: huquqiy va ma'naviy tarbiyaning sustligi, jamiyatda huquqbuzarlikka nisbatan toqatning oshishi va yoshlarning axloqiy tarbiyasiga

e'tiborsizlik.

Jinoyatchilikni Oldini Olishga Qaratilgan Choralarning Samaradorligi

Politsiya tizimi va jinoyatchilikni aniqlash: Jinoyatchilikni oldini olish uchun samarali huquqni muhofaza qilish organlari va jinoyatchilikni aniqlash tizimi kerak. Politsiya va jinoyatchilikni aniqlash tizimi yaxshilanishi kerak.

Ma'lumotlar va texnologiyalardan foydalanish: Jinoyatchilikni oldini olish uchun yangi texnologiyalarni joriy etish. Video kuzatuv tizimlari va sun'iy intellekt yordamida jinoyatchilikni aniqlash.

Jinoyatlarni sog'liqni saqlash bilan bog'lash: Jinoyatchilikning sabablarini tibbiy jihatdan ham ko'rib chiqish zarur. Jamiyatda ruhiy holat, giyohvandlik va boshqa sog'liq bilan bog'liq omillarni hisobga olish.

Sog'lomlashtirish va ta'lim: yoshlarni jinoyatchilikdan asrash uchun ta'lim va sog'lom turmush tarzini targ'ib qilish. Ijtimoiy xizmatlar va ta'lim tizimining kuchaytirilishi muhim.

ADABIYOTLAR TAHLILI VA TADQIQOT METODIKASI

Mavzu bo'yicha mavjud ilmiy adabiyotlar va tajribalar tahlil qilinadi. Xususan, o'zbek, rus va ingliz tillaridagi ilmiy maqolalar, monografiyalar, hisobotlar va yillik statistik ma'lumotlar o'rganiladi. Jinoyatchilikni oldini olish bo'yicha jahon tajribasi va ilg'or yondoshuvlar tahlil qilinadi. Tadqiqotda asosiy metodlar sifatida:

- **Statistik tahlil:** Jinoyatchilik holatini va o'zgarishlarni statistik ma'lumotlar orqali tahlil qilish.
- **So'rovlar va interv'yu:** Odamlarning jinoyatchilikka qarshi munosabatlarini o'rganish uchun so'rovlar o'tkazish.
- **Eksperimentlar va ishchi guruhlar bilan muloqot:** Turli hududlarda jinoyatchilikni kamaytirishga qaratilgan eksperimentlar va amaliy ishlar.
- **Case-study** (misollar asosida tahlil) metodlari qo'llaniladi.

Jinoyatchilikni tahlil qilish va uning oldini olish choralari samaradorligini baholashda bir nechta ilmiy metodlar qo'llaniladi. Har bir metod o'ziga xos yondoshuvni ta'minlab, jinoyatchilik holatini chuqur o'rganishga yordam beradi. Quyida har bir metodning maqsadi va qo'llanilishi tavsiflanadi:

1. Statistika Tahlil

Statistik tahlil metodidan jinoyatchilik holatini va uning o'zgarishini o'rganish uchun foydalaniladi. Bu metod yordamida jinoyatchilikka oid ma'lumotlar raqamli ko'rinishda tahlil qilinadi, shuningdek, jinoyat darajasi va uning turli xususiyatlari haqida aniq tasavvur hosil qilinadi. Statistik tahlil yordamida quyidagilarni aniqlash mumkin:

- Jinoyat darajasining o'zgarishi (masalan, yilma-yil yoki oylar bo'yicha).
- Jinoyat turkumlari (talonchilik, o'g'rilik, qotillik va boshqalar).
- Jinoyatchilarning ijtimoiy-demografik xususiyatlari (yosh, jins, millat, oilaviy holat va hokazo).
- Geografik jihatdan jinoyatlarning tarqalishi (qaysi tuman yoki shaharlar ko'proq jinoyatga moyil).

Statistik tahlil orqali jinoyatchilikning hozirgi holati va uning qanday tendensiyalarda rivojlanayotganini o'rganish mumkin. Bu metodning asosiy afzalligi — olingan ma'lumotlarning raqamli ko'rinishdagi aniq tahlilini taqdim etishda, ularni kelajakda qo'llaniladigan profilaktika strategiyalari uchun zarur bo'lgan bilimlar bilan ta'minlashdir.

2. So'rovlar va Interv'yu

So'rovlar va interv'yu metodlari orqali tadqiqotchi jinoyatchilikka qarshi jamoat fikrini o'rganadi va jamiyatning xavfsizlikka bo'lgan munosabatlarini aniqlaydi. Ushbu metodda fuqarolar, politsiya xodimlari, mutaxassislar va boshqa manfaatdor shaxslar bilan so'rovlar o'tkaziladi, ular bilan yuzma-yuz suhbatlar tashkil etiladi. So'rovlar va interv'yu orqali quyidagilarni aniqlash mumkin:

- Fuqarolarning jinoyatchilikka bo'lgan munosabati.
- Xavfsizlikka bo'lgan ehtiyoj va talablar.

- Jinoyatchilikni oldini olish uchun kerakli chora-tadbirlar.
- Politsiya tizimi va xavfsizlik choralari bo'lgan ishonch darajasi.

So'rovlar va interv'yu metodini qo'llash, jamoatchilikning jinoyatchilikka qarshi kurashishda qanday yondoshuvlarga tayyor ekanligini o'rganishga yordam beradi. Bu metod jamiyatning xavfsizlik tizimi va huquqni muhofaza qilishga bo'lgan ishonchini va shu bilan birga, mavjud muammolarni yanada aniqroq ko'rsatishga imkon beradi.

3. Eksperimentlar va Ishchi Guruhlar Bilan Muloqot

Eksperimentlar va ishchi guruhlar bilan muloqot metodi yordamida jinoyatchilikni kamaytirish bo'yicha yangi usullar va strategiyalar sinovdan o'tkaziladi. Bu metodda, yangi xavfsizlik tizimlari yoki jinoyatchilikni kamaytirishga qaratilgan dasturlarning samarasini tekshirish maqsadida eksperimentlar o'tkaziladi. Bunda quyidagi amaliy ishlar amalga oshiriladi:

- **Eksperimentlar:** Masalan, xavfsizlikni kuchaytirish uchun video kuzatuv tizimlari yoki politsiya patrullari sonini oshirish kabi choralarning samaradorligini o'rganish.

- **Ishchi guruhlar bilan muloqot:** Jinoyatchilikni oldini olishga qaratilgan ishchi guruhlar tashkil etilib, hududdagi jamoat tashkilotlari, politsiya xodimlari va boshqa xavfsizlik tizimi vakillari bilan birgalikda amaliy chora-tadbirlar ishlab chiqiladi va ularning samaradorligi baholanadi.

Eksperimentlar va ishchi guruhlar bilan muloqot yordamida jinoyatchilikka qarshi kurashishda qanday yangi yondoshuvlar samarali ekanligi aniqlanadi. Bu metodning afzalligi shundaki, u nazariy bilimlarni amaliyotga qo'llash imkonini beradi va yangi strategiyalarni tezda sinovdan o'tkazish imkoniyatini yaratadi.

XULOSA

Ushbu tadqiqotda tuman va shahar jinoyatchiligining hozirgi holati, uning asosiy turlari, ijtimoiy-iqtisodiy sabablar va oldini olish choralari tizimli tarzda tahlil qilindi. Jinoyatchilik nafaqat huquqni muhofaza qilish organlarining faoliyatini, balki jamiyatning turli qatlamlari o'rtasidagi o'zaro munosabatlarni ham aks ettiradi.

Jinoyatchilikning sabablarini tahlil qilishda shahar va tumanlardagi iqtisodiy noxush holatlar, ishsizlik, kambag'allik, ma'naviy va axloqiy muammolar, oilaviy muammolar va ijtimoiy tengsizlik kabi omillar ko'rib chiqildi. Ushbu sabablarga qarshi kurashish, birinchi navbatda, jamiyatda ta'lim va tarbiya darajasini oshirish, iqtisodiy barqarorlikni ta'minlash va yoshlarni jinoyatchilikdan asrashga qaratilgan choralarga asoslanishi lozim.

Jinoyatchilikni oldini olishda eng muhim yo'nalishlar sifatida huquqni muhofaza qilish tizimining kuchaytirilishi, jinoyatlarni aniqlash va profilaktika tizimlarining samarali ishlashi, yangi texnologiyalarni joriy etish, shuningdek, ijtimoiy xizmatlarning rivojlanishi ko'rsatildi. Misol uchun, video kuzatuv tizimlari va sun'iy intellekt yordamida jinoyatchilikni aniqlashning samaradorligi sezilarli darajada oshishi mumkin.

Jinoyatchilikka qarshi kurashishda davlat va jamoat tashkilotlari o'rtasida yaxshilangan hamkorlik, jamiyatning barcha qatlamlari o'rtasida huquqiy va axloqiy tarbiya ko'rsatish, iqtisodiy muammolarni hal qilish, shuningdek, yoshlarning ijtimoiy faolligini oshirish orqali umumiy jinoyatchilik darajasi pasayishi mumkin.

Shunday qilib, tuman va shahar jinoyatchiligini oldini olish borasida kompleks va ko'p qirrali yondoshuvlarni amalga oshirish zarur. Bu nafaqat jinoyatlarni kamaytirish, balki jamiyatning barqaror rivojlanishini ta'minlash uchun ham muhimdir. Kelajakda jinoyatchilikni oldini olishga qaratilgan tadbirlar, shuningdek, hududlarda jinoyatlarni izchil kuzatish va ilg'or texnologiyalardan foydalanish muhim ahamiyatga ega bo'ladi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. **A'zamov, I.** (2019). *Jinoyatchilik va uning ijtimoiy sabablari*. Toshkent: O'zbekiston Respublikasining Fanlar Akademiyasi.
2. **Jumaniyozov, X.** (2021). *Shahar jinoyatchiligi va profilaktika choralari*. Toshkent: O'zbekiston Yuridik Akademiyasi.
3. **Xodjayeov, S.** (2020). *Jinoyatchilikni oldini olishda ijtimoiy xizmatlarning roli*. Toshkent: O'zbekiston Davlat Noshirligi.

4. **Abduqodirov, A.** (2020). *Yoshlar va jinoyatchilik: sabablari va yechimlar*. Toshkent: Yoshlar Ittifoqi.
5. **Mansurov, B.** (2018). *Jinoyatchilikning ijtimoiy-psixologik tahlili*. Toshkent: Psixologiya Instituti.